

nelsen af den nye overgeneral, general Tuxen. Det fik P. Munch at vide en lørdag i august 1917, mens han opholdt sig i sit sommerhus i Kregme. Zahle og Scavenius var på togt med skibet »Mågen« i Roskilde fjord, og mens P. Munch var gået i vandet ud for sin sommerbolig, kom statsministeren og udenrigsministeren sejlene forbi. Da de så Munch, gik de i en båd og roede ind til den badende P. Munch, der op til de to i båden forklarede, at det på grund af vanskeligheder med kongen vist var bedst, at Zahle tog med til Sorgenfri Slot. Det var lidt usædvanlige omstændigheder for en ministerkonference. De to andre ministre fandt det unødvendigt, at Zahle tog med, og P. Munch måtte tage alene af sted lørdag eftermiddag til en af de efterhånden meget bevægede samtaler med Christian X; som så mange af de foregående endte den med, at kongen accepterede ministerens forslag.

Med efterretningerne om den første verdenskrigs afslutning slutter 3. bind. Enkelte optegnelser om det sønderjyske problem, som efter deres kronologiske sammenhæng skulle have været med, er af udgiverne udeladt, for at det sønderjyske problem kan blive behandlet i sin sammenhæng i det næste bind. Med spænding må denne fortsættelse imødeses, der vil omfatte et af de mest dramatiske afsnit i nyere dansk historie.

Troels Fink.

Lis Jacobsen † og Holger Brøndsted (udg.): En Ungdomsbrevveksling mellem P. Munch og J. P. Jacobsen 1889-1901, I-II. (Udg. af Institut for Dansk Kirkehistorie, Nyt Nordisk Forlag, 1962). XXVII + 362 s. og XIII + 306 s.

I kraft af P. Munchs centrale placering i dansk politik vil en korrespondance, i hvilken han er den ene part, altid have krav på interesse. Det gælder i høj grad den her foreliggende

udgave, som omfatter P. Munchs brevveksling med ungdomsvennen, religionshistorikeren, dr. phil. J. P. Jacobsen († 1918), der senere blev gift med dr. phil. Lis Jacobsen, f. Rubin, den ene af værkets to udgivere. Gennem brevene får man et levende indtryk af to unge, højt begavede menneskers redelige bestræbelser på at skabe sig et livsgrundlag ved studium og tænkning. Efterhånden som de bliver ældre, ser man, hvorledes P. Munch finder sig til rette i en udadvendt praktisk stræben, mens Jacobsen fortsat grubler over filosofiske og religiøse problemer. Udgaven har sin værdi mere ved det, den fortæller om de to selv, end ved det, de to beretter om deres samtid, selv om der også er en del bemærkninger af almindelig politisk og åndshistorisk art. For P. Munchs vedkommende er der tale om et meget værdifuldt supplement til de lidt ferske Munch-erindringer I (Fra Skole til Folketing, 1870-1909). Med det kildemateriale, der nu er publiceret og vil blive det i den nærmeste fremtid, vil det snart være muligt at skrive en udtømmende biografi om P. Munch; ungdomsbrevvekslingen mellem P. Munch og J. P. Jacobsen vil da ikke være til at komme udenom. Lis Jacobsen og Holger Brøndsted's udgivelse er alene af den grund betydningsfuld. Værkets indledning og noter giver læseren udmærket hjælp; som profanhistoriker er man især glad for den fyldige kommentar til de to unge menneskers religiøse og etiske spekulationer.

Tage Kaarsted.

Vilh. la Cour: Næsholm (Nationalmuseet, 1961).

I en artikel i Hist. Tidsskr. 7, VI, p. 121-29, gjorde Kr. Erslev opmærksom på, at man for det 14.-15. århundrede måtte antage, at der var mange adelsmænd rundt om i sognene, som ikke var nævnt i kilderne, så vort

kendskab til denne tids adels- og gods-historie kun var fragmentarisk. Det samme kan udtales om adelens gårde og kongens borge. Mens vore kirkers arkitektur er blevet dyrket med iver, og deres inventar er studeret, har man kun i mindre omfang beskæftiget sig med voldstederne og fundene herfra, måske fordi undersøgelserne er dyrere og i de fleste tilfælde alene har videnskabelig betydning. Man må derfor være taknemlig for Vilh. la Cours bog om Næsholm, ligesom forhåbentlig Hans Stiesdals undersøgelser efterhånden vil løse nogle af gåderne, voldstederne gemmer.

Næsholm ligger i Odsherred og har været i brug i tiden ca. 1240-1340, hvis man skal dømme ud fra fundene, i de litterære kilder omtales borgen ikke. Den er et eksempel på borgen, som blev foretrukket, da man opgav at forsvare sig ved folkevolde som Danevirke. Pladsen tillader ikke en egentlig recension, men det må fremhæves, at bogen giver arkitekturhistorien og den materielle kulturforskning materiale. Selv om udgravningen i første række belyser tilværelsen for en lensmand og hans folk, giver den samtidig rigeligt stof til forståelsen af andre spørgsmål. Som eksempel kan det nævnes, at fundet af et virkejern har ført dateringen af dette redskab længere tilbage, end det hidtil var muligt, men meningerne vil dog ofte brydes, når sagernes herkomst omtales. Vilh. la Cour antager, at malmgryderne fra denne periode er indført arbejde uden at give nogen virkelig begrundelse, men da man herhjemme i det 13. århundrede både kunne støbe kirkeklokker og røgelseskar, er det vanskeligt at se, hvorfor man ikke kunne beherske grydestøbningens kunst. Man har formodentlig både brugt danske og importerede gryder. Redegørelsen for det fundne lertøj føles for fragmentarisk, men det ville være urigtigt at lægge skylden på forf., da man knap nok er begyndt at studere dette vanskeligt tilgænge-

lige materiale. Snarere er der grund til at fremhæve, hvor meget nyt bogen bringer, og at resultaterne af arbejdet er det bedste argument for en fortsættelse af undersøgelsen af vore voldsteder. En grundig gennemarbejdelse af deres stof vil bl. a. have værdi ved at levendegøre folkevisernes skildring af adelslivet og korrigere den litterære overlevering (se f. eks. Axel Olrik: Et demokratisk element i dansk åndsliv. Danske Studier 1925, p. 147-155).

Svend Jørgensen og Ulrik Møhl har behandlet de biologiske problemer i fundene. Mellem dem er et par knogler fra to elsdyr, der synes at antyde, at denne dyreart endnu i middelalderen trivedes på Sjælland.

Både arkitekturhistorisk og etnologisk rejser bogen flere spørgsmål, end den løser, men således behandler enhver god bog sit emne, og for Vilh. la Cour må det have været en tilfredsstillelse at have løst en opgave, han stillede sig i sin ungdom, med et så godt resultat.

Helge Sjøgaard.

Povl Eller: N. F. S. Grundtvig Portrætter. Med en indledning af Steen Johansen. (Udgivet af Det nationalhistoriske Museum på Frederiksborg Slot, 1962). 145 s.

For nogle år siden udgav museumsinspektør Povl Eller en fortræffelig bog om de eksisterende portrætter af Oehlenschläger, og nu foreligger fra hans hånd en tilsvarende Grundtvig-ikonografi. I en indledning har Grundtvig-kenderen, Steen Johansen, sammenstillet og kommenteret samtidige udtalelser om Grundtvigs udseende, men ellers er hovedvægten, som i Oehlenschläger-bogen, lagt på beskrivelsen af de enkelte portrætter.

Der kendes i alt godt halvtreds samtidige billeder af Grundtvig, hvoraf en god halv snes er fotografier. Ejenommeligt og beklageligt nok har man ingen egentlige ungdomsportræt-